

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.20>**І. М. Леган**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»

І. В. Супрунова

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»

ОФШОРНІ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджено офшорну юрисдикцію як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності, під яким розуміється зона, де для суб'єктів економічної активності, зареєстрованих на її території, котрі здійснюють свої комерційні операції й отримують прибуток поза територією реєстрації, діють спеціальні правила (у т. ч. податкового характеру), економічно більш сприятливі, ніж для зареєстрованих компаній, які здійснюють свої комерційні операції й отримують прибуток на території цієї юрисдикції. Розглянуто переваги та недоліки функціонування офшорних юрисдикцій із позиції забезпечення державної безпеки. Проаналізовано Індекс корпоративної податкової гавані (Corporate Tax Haven Index), який складає міжнародна неурядова організація Tax Justice Network на основі дослідження впливу офшорів на світову економіку. З позиції забезпечення національної безпеки України досліджено загрозу відтоку капіталу через офшорні зони. Охарактеризовано обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпорتنих операцій із послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю через офшори. Висвітлено пріоритетні напрями деофшоризації вітчизняної економіки. Встановлено, що офшорні юрисдикції можуть бути, з одного боку, фінансовими гаванями, податковими укриттями (на території тих країн, де надаються пільги нерезидентам із метою залучення до таких країн іноземних капіталів; це переважно європейські країни із прозорою економікою). З іншого боку, офшорні юрисдикції досить часто стають осередками тіньового капіталу, у яких отримати інформацію про нелегальні потоки грошових коштів і власників фінансових таких нелегальних доходів практично неможливо. Визначено, що ключовим негативним ефектом використання офшорних схем у контексті забезпечення державної безпеки є відтік капіталу. Масштабне поширення офшорів спричиняє фінансові кризи, пов'язані з масовим відтоком капіталів із метою несплати податків і приховування тіньових доходів або доходів, отриманих злочинним шляхом, сприяє тінізації економіки та поширенню транснаціональної злочинності.

Ключові слова: офшор, тіньова економіка, детінізація, транснаціональність, міжнародні злочини.

Постановка проблеми. Активний процес зростання в останні роки мобільності світового ринку капіталу призводить до можливостей масового перерозподілу фінансових потоків між окремими країнами. Глобалізація призводить до виникнення такого феномену, як стрімкий розвиток офшорних юрисдикцій. Маніпулюючи перевагами географічного поло-

ження, надаючи різні податкові пільги та інші привілеї іноземним компаніям, багато малих країн перестали бути відсталими суб'єктами фінансового ринку і почали активно включатися у міжнародну економіку. Створені в офшорних юрисдикціях банки, торгівельні, страхові й інвестиційні компанії стали складовою частиною світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питанням функціонування офшорних юрисдикцій присвячено досить велику кількість робіт і досліджень. Серед науковців, котрі займалися вивченням сутності офшорних зон і впливу, які вони здійснюють на розвиток економіки України та світу, можна відзначити таких, як М. Кассард, Д. Коссе, О.В. Шереметинська, Н. МакКан, А. Пешко, О.О. Бондаренко, Ю.О. Волкова, Н.В. Ворнавський, М.І. Карлін та ін. Незважаючи на вагомий вплив фахівців, слід вказати, що певні питання залишилися невирішеними. Трансформування національного законодавства, фінансово-економічні потрясіння, спричинені поширенням пандемії COVID-19, зростання тінізації економіки актуалізували дослідження офшорних юрисдикцій як інструменту тінізації економіки та транснаціональної злочинності.

Мета статті – дослідити офшорні юрисдикції як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності у контексті забезпечення державної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна міграція капіталу уже давно стала звичайним явищем світової економіки та відображає об'єктивні тенденції її глобалізації. Глобалізація світової економіки призвела до того, що держави повинні вести боротьбу за відстоювання своїх інтересів у цьому процесі. Одним із найбільш ефективних важелів є надання податкових пільг і різних привілеїв, а застосування такого механізму одними державами призводить до використання відповідних заходів іншими країнами. Широко поширюються офшорні юрисдикції.

В українській мові термін «офшорний», «офшор» був запозичений з англійської, де «off-shore» буквально означає «поза берегом», «у відкритому морі», «ізолюваний». Офшорна юрисдикція – це зона, де для суб'єктів економічної активності, зареєстрованих на її території, котрі здійснюють свої комерційні операції й отримують прибуток поза територією реєстрації, діють спеціальні правила (у т. ч. податкового характеру), економічно більш сприятливі, ніж для зареєстрованих компаній, які здійснюють свої комерційні операції

й отримують прибуток на території цієї юрисдикції [1, с. 23].

Крім здійснення комерційних операцій та отримання прибутку поза територією своєї реєстрації, офшорні юрисдикції характеризуються низкою інших специфічних характеристик. Так, основними ознаками офшорних юрисдикцій є:

1) пільгове оподаткування або його повна відсутність на території офшору;

2) наявність спеціального пакету адміністративних послуг за спрощеним порядком, а нерідко й анонімним, обслуговування нерезидентів;

3) спрощений порядок ведення бухгалтерського обліку та подання фінансової звітності;

4) низькі тарифи на реєстрацію й обслуговування офшорних компаній;

5) високий рівень банківського обслуговування з відсутністю низки обмежень, включаючи кількість рахунків, які може відкрити клієнт;

6) наявність адміністративних і фінансових преференцій для суб'єктів господарювання, котрі фактично здійснюють господарську діяльність за межами території офшору;

7) можливість анонімного зняття готівки у різних країнах світу за допомогою використання корпоративних банківських карт;

8) відсутність у кримінальному законодавстві низки офшорних юрисдикцій кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків;

9) конфіденційність інформації та бережливе ставлення до таємниць власників організацій:

– обсяг і зміст інформації, що вноситься до реєстру юридичних осіб;

– можливість випуску акцій на пред'явника;

– порядок внесення змін до установчих документів;

– можливість призначення номінальних власників, директорів і секретарів;

– надання фінансової звітності за спрощеними стандартами;

– міжнародне співробітництво офшорних юрисдикцій у сфері обміну інформацією.

Кожна країна самостійно вирішує, чи визнавати ту чи іншу офшорну зону, чи ні. Перелік офшорних зон, які визна-

ються Україною, визнається Кабінетом Міністрів України. Зокрема, додатком «Перелік офшорних зон» до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 77-р. [3], що втратило чинність, було визначено коло офшорних зон за територіальною належністю, зокрема Британські залежні території (4 зони), Близький Схід (1 зона), Центральна Америка (1 зона), Європа (3 зони), Карибський регіон (18 зон), Африка (2 зони), Тихоокеанський регіон (6 зон), Південна Азія (1 зона). Надалі перелік країн, котрі належать до офшорних зон, був розширений і на сьогодні налічує 41 країну. Найбільш повний список офшорних зон, визнаних Україною, наведений у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про віднесення держав до переліку офшорних зон» від 23 лютого 2011 р. № 143-р. [4], до якого належать: Американське Самоа, Ангілья, Андорра, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Бермудські Острови, Британські Віргінські Острови, Вануату, Віргінські Острови (США), Гібралтар, Гренада, Гуам, Кайманові Острови, Ліберія, Маршаллові Острови, Монако, Монтсеррат, Намібія, Науру, Нідерландські Антильські Острови, Ніуе, Острів Гернсі, Острів Джерсі, Острів Мен, Острів Олдерні, Острови Кука, Палау, Панама, Пуерто-Ріко, Самоа, Сейшельські Острови, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Співдружність Домініки, Теркс і Кайкос, Тринідад і Тобаго, Фіджі.

Офшорні юрисдикції як певні території (країна або її частина), на яких панує привабливий податковий режим (юридично закріплені низькі податкові ставки або взагалі відсутні), класифікуються за різними ознаками. Однією з найбільш важливих класифікаційних ознак є ступінь надійності. Зокрема, FATF (Financial Action Task Force) – міжурядова організація, яка розробляє стратегії контролю відмивання грошей, виділяє три групи: від найбільш високого ступеня надійності офшорної зони (А) до найменшого (С), зокрема:

– до першої групи (А) належать Швейцарія, Люксембург, Дублін, Гонконг, Сінгапур, острови Гернсі, Мен і Джерсі;

– у другу групу надійності (В) віднесли Лабуан, Монако, Мальту, Андорру, Бахрейн, Гібралтар, Бермуди, Макао, Барбадос;

– до третьої групи (С) ввійшли Кіпр, Ліхтенштейн, Антигуа, Ліван, Панама, Ангілья, Кайманові, Британські та Віргінські острови, Беліз, Аруба, острів Кука, Багамські острови.

Варто зазначити, що найчастіше офшорні юрисдикції створюється там, де слабо розвинена економіка та, відповідно, інших можливостей для залучення іноземного капіталу немає. Заслугує на увагу підхід Є.В. Редзюк, котра розглядає основні переваги та недоліки перереєстрації бізнесу на офшорні юрисдикції (табл. 1)

Позитивний ефект від діяльності офшорних юрисдикцій пов'язаний із припливом капіталу, що, у свою чергу, сприяє формуванню сприятливого інвестиційного клімату та збільшенню обсягів інвестування, а відповідно забезпечує позитивні наслідки для економіки країни через розвиток фінансових ринків і створення робочих місць.

Використання офшорних зон створює загрози для стабільності глобального економічного простору. Серед головних недоліків слід виділити такі: ухилення від податків, недобросовісну податкову конкуренцію, підтримку тіньової економіки, вплив на соціальну ситуацію у країні, створення умов для відтоку капіталу, створення елементів нестабільності у світовій економіці та фінансах у зв'язку з можливістю накопичення в офшорних зонах великих обсягів капіталів, насамперед спекулятивних, отримання позаконкурентних переваг компаніями, які використовують офшори.

Основним негативним ефектом використання офшорних схем у контексті забезпечення державної безпеки є відтік капіталу, який може призвести до скорочення державного бюджету за рахунок зниження податкових надходжень; структурних деформацій в економіці; зменшення національних інвестицій всередині країни та зростання залежності держави від іноземних позик. Усе це негативно позначається на конкурентоспроможності держави на світовому ринку і виступає загрозою держаній безпеці країни.

**Переваги та недоліки функціонування офшорних юрисдикцій із позиції
забезпечення державної безпеки [5]**

Переваги офшорної юрисдикції	Недоліки офшорної юрисдикції
Зниження податкових ставок у рази, мінімальна кількість податків	Низький імідж і довіра до бізнес-структури, якщо власниками є невідомі офшорні структури та невідомі кінцеві бенефіціари
Прозорість і спрощена звітність в офшорних юрисдикціях; а також відсутність або майже невикористання штрафів, пені, нарахувань за правопорушення	Посилена увага національних правоохоронних і фіскальних органів до бізнес-структур із офшорною юрисдикцією
Швидкий доступ до транскордонного інвестування, до міжнародних ринків капіталів, до ринків інвестування, до цільових активів, у яких зацікавлений власник офшору	Можливі обмеження до отримання певних ліцензій, до приватизації об'єктів державної власності, до бюджетних тендерів, до державного кредитування, до пільгового оподаткування, до видобутку корисних копалин, до оренди земельних ділянок тощо
Безпечне володіння активами по всьому світі та міжнародна правова захищеність від корупції та рейдерства	Суттєві обмеження до допуску на національний фінансовий ринок, на національний валютний ринок, до участі у купівлі державних цінних паперів тощо
Судова захищеність, коли розгляд справ вирішується не на рівні національного законодавства, а за міжнародними правилами та нормами у міжнародних судах	Суттєві обмеження до допуску до національної сфери безпеки та військово-промислового комплексу
Неможливість з'ясувати кінцевих бенефіціарів або складна система отримання даних про кінцевих бенефіціарів	Презумпція винуватості – тобто офшорна юрисдикція має довести, що капітал, яким вона володіє, не набутий злочинним шляхом
Оперативна можливість для вирішення широкого кола юридичних питань (купівля або продаж офшорних активів, застава офшорних активів, передача прав власності, наслідування власності, перехресне володіння тощо)	Неможливість повноцінно й ефективно відстоювати свої права в певній країні при закріпленій у Конституції нормі про перевагу національного законодавства над міжнародним законодавством
Низька вартість обслуговування офшорної юрисдикції	

У глобальному масштабі офшорна діяльність суперечить принципам сталого розвитку економіки, не забезпечує зростання національного багатства, не сприяє соціально-економічному прогресу та сприяє тінізації світової економіки та поширенню транснаціональної злочинності.

Для оцінки офшорних юрисдикцій використовують Індекс корпоративної податкової гавані (*англ. Corporate Tax Haven Index, скор. СТНІ*) – це рейтинг юрисдикцій, які найбільше сприяють транснаціональним корпораціям не платити податок на прибуток підприємств. Його складає міжнародна неурядова організація Tax Justice Network на основі дослідження впливу офшорів на світову економіку. СТНІ детально оцінює податкову та фінансову системи кожної юрисдикції, щоб скласти чітку картину найбільших у світі факторів, що сприяють зловживанню корпоративним податком у світі, та висвіт-

лити закони та політику, до яких політики можуть вносити зміни, щоб зменшити можливість зловживання корпоративним податком у своїй юрисдикції. За результатами дослідження 2020 р. був складений рейтинг із 70-ти офшорних юрисдикцій, які очолили Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Бермудські острови, Нідерланди, Швейцарія (рис. 1).

У національному масштабі загрозливим для економіки України є відтік капіталу через офшорні зони. Довгий час у законодавстві України не було ніяких обмежень щодо використання у господарській діяльності суб'єктами господарювання та підприємницької діяльності офшорних компаній чи офшорних банків. Першою спробою законодавчо врегулювати цю проблему стало прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України № 143-р «Про перелік офшорних зон» від 23 лютого 2011 р. Завдяки його прийняттю зі списку дозволе-

них було виключено Кіпр, через який відбувався основний відтік капіталу з України, проте відсутність чітко розробленого законодавства щодо використання офшорних зон у здійсненні розрахунків призвело до подальшого відтоку капіталу. Про це свідчать також дані, наведені у табл. 2.

Погоджуємося з думкою С.М. Юрій і Л.І. Простебі, що пріоритетними напрямками деофшоризації вітчизняної економіки мають бути:

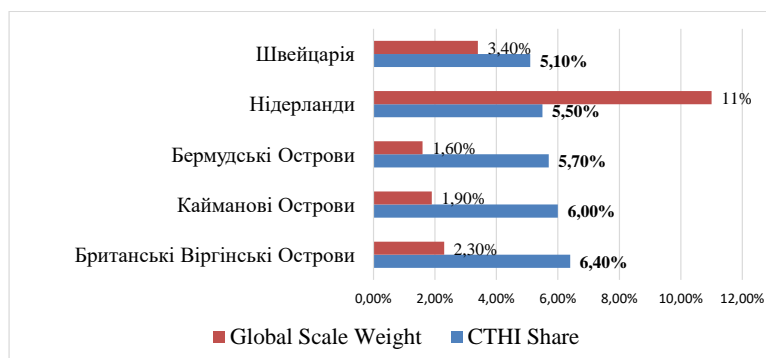

Рис. 1. Топ-5 країн, які очолюють рейтинг Corporate Tax Haven Index і несуть відповідальність за несплату податків транснаціональними корпораціями, %

Джерело: побудовано на основі [7]

Таблиця 2

Обсяги грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій із послуг, пов'язаних із фінансовою діяльністю, через офшори за 2019–2020 рр., тис. дол. США

Країни	2019		2020		Сальдо	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Сальдо 2019	Сальдо 2020
Андорра	133,23	73,37	348,44	75,57	59,86	272,87
Антигуа і Барбуда	631,86	-	607,8	-	631,86	607,8
Багамські Острови	11069,9	6144,57	10873,5	78,12	4925,36	10795,42
Барбадос	2468,93	28,88	1799,51	20,93	2440,05	1778,58
Беліз	11578,3	26,27	7438,98	107,19	11551,98	7331,79
Бермудські Острови	1368,67	6258,82	299,39	8987,14	-4890,15	-8687,75
Британські Віргінські Острови	169503	974,85	155093	7110,69	168528,35	147981,8
Вануату	397,66	-	384,65	-	397,66	384,65
Віргінські Острови (США)	262,59	-	5837,69	-	262,59	5837,69
Гібралтар	4717,14	-	2859,46	5,1	4717,14	2854,36
Кайманові Острови	1421,78	-	2264,8	к	1421,78	2264,8
Ліберія	13241,4	-	13545,1	7,6	13241,36	13537,51
Маршалські Острови	29513,6	21,66	36040	219,16	29491,97	35820,8
Монако	1234,65	171,26	345,95	148,45	1063,39	197,5
Острів Гернси	767	-	363,43	к	767	363,43
Острів Джерсі	608,24	19,67	1140,54	50,08	588,57	1090,46
Острів Мен	38116,6	78,02	38739,8	164,93	38038,54	38574,89
Острови Кука	1000,54	-	546,95	-	1000,54	546,95
Палау	729,17	-	947,83	к	729,17	947,83
Панама	23147,8	4728,51	22945,4	5601,84	18419,25	17343,56
Сейшельські Острови	5489,51	975,12	7642,43	314,4	4514,39	7328,03
Сент-Вінсент і Гренадіни	1915,2	-	3733,15	к	1915,2	3733,15
Сент-Кітс і Невіс	3368,19	25,81	2271,17	-	3342,38	2271,17
Усього	322685	19526,8	316069	22891,2	303158,24	293177,3

Примітки: к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2]

– посилення відповідальності за недотримання податкового законодавства України, зокрема за використання офшорної мінімізації оподаткування, а також трансфертного ціноутворення;

– законодавче закріплення амністії капіталу з офшорних юрисдикцій;

– розробка механізму складання та ведення реєстру бенефіціарів власників організацій, налагодження доступу до відомостей співробітникам правоохоронних податкових та інших компетентних органів, фінансових і нефінансових установ, створення відповідального компетентного органу;

– перегляд всіх укладених Україною угод про уникнення подвійного оподаткування з метою гармонізації податкових ставок;

– активізація роботи уряду України щодо укладення угод про обмін інформацією в податкових справах, насамперед із офшорними юрисдикціями, впровадження системи автоматичного обміну на міжнародному рівні;

– законодавче закріплення поняття трасту, холдингових структур, вдосконалення правового поля із протидії рейдерству як інструмента захисту власності;

– підвищення інвестиційної привабливості шляхом економічної та політичної стабілізації у державі.

Висновки і пропозиції. Офшорні юрисдикції можуть бути, з одного боку, фінансовими гаванями, податковими укриттями (на території тих країн, де надаються пільги нерезидентам із метою залучення до таких країн іноземних капіталів; це переважно європейські країни із прозорою економікою). З іншого – офшорні юрисдикції досить часто стають осередком тіньового капіталу, в яких отримати інформацію про нелегальні потоки грошових коштів і власників фінансових таких нелегальних доходів є практично неможливим. Тому сьогодні світове співтовари-

ство активно обговорює проблеми офшорних юрисдикцій у контексті необхідності їх ліквідації. Багато науковців і фінансових аналітиків відстоюють позицію, що масштабне поширення офшорів спричиняє фінансові кризи, пов'язані з масовим відтоком капіталів із метою несплати податків і приховування тіньових доходів або доходів, отриманих злочинним шляхом, що сприяє тінізації економіки та поширенню транснаціональної злочинності.

Список використаної літератури:

1. Воронина Н.В., Воронина А.М. Теоретические и методологические основы функционирования офшорных юрисдикций. *Финансы и кредит*. 2007. № 9 (249). С. 56–61. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=9337048>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Перелік офшорних зон, Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 77-р. *Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/152436> (втратив чинність)
4. Про віднесення держав до переліку офшорних зон, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2011 р. № 143-р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text>
5. Редзюк Є.В. Офшоризація світової економіки: перспективи для України і світу. *Вісник Асоціації докторів філософії України*. 2015. № 11. URL: <http://aphd.ua/publication-34/>.
6. Юрій С.М., Простебі Л.І. Вплив офшорів на світову та національну економіку. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2018. Вип. 1–2. С. 187–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_29.
7. Corporate Tax Haven Index – 2021 Results / Tax Justice Network. URL: <https://cthi.taxjustice.net/en/>.

Legan I., Suprunova I. Offshore jurisdictions as a tool for shadowing the economy and transnational crime

The article examines offshore jurisdiction as a tool for shadowing the economy and transnational crime, which means an area where for economic entities registered in its territory, but who carry out their commercial operations and make a profit outside the territory of registration, there are special rules (in including tax), are more economically advantageous than for registered companies that carry out their commercial operations

and make a profit in the territory of this jurisdiction. The advantages and disadvantages of the functioning of offshore jurisdictions from the standpoint of ensuring state security are considered. The Corporate Tax Haven Index, compiled by the international non-governmental organization Tax Justice Network, is analyzed based on a study of the impact of offshore on the global economy. From the standpoint of ensuring the national security of Ukraine, the threat of capital outflow through offshore zones has been studied. The volume of cash flows through export-import operations on services related to financial activities through offshore is described. The priority directions of deoffshorization of the domestic economy are highlighted. It has been established that offshore jurisdictions may be, on the one hand, financial havens, tax havens (in those countries where benefits are provided to non-residents in order to attract foreign capital to such countries; these are mainly European countries with transparent economies). On the other hand, offshore jurisdictions often become the center of shadow capital, in which it is almost impossible to obtain information about illegal cash flows and owners of financial such illegal income. It is determined that the key negative effect of the use of offshore schemes in the context of state security is the outflow of capital. It is argued that the large-scale spread of offshore cause's financial crises associated with massive outflows of capital to evade taxes and conceal shadow or criminal income contributes to the shadowing of the economy and the spread of transnational crime.

Key words: *offshore, shadow economy, de-shadowing, transnationality, international crimes.*